

NĚKTERÉ ASPEKTY KONKURENCESCHOPNOSTI NĚMECKÉHO ZEMĚDĚLSTVÍ V GLOBALIZOVANÉM PROSTŘEDÍ

SOME ASPECTS OF GERMAN AGRARIAN SECTOR COMPETITIVENESS IN THE GLOBALIZED ENVIRONMENT

Karel Tomšík

Anotace:

Globalizace světové ekonomiky a liberalizace světového obchodu prospívá globálním producentům, využívajícím úspor z rozsahu produkce. Na tyto skutečnosti musí reagovat evropské zemědělství, které se dlouhou dobu vyvíjelo v ochranářském prostředí. Článek se zabývá vybranými aspekty německého zemědělství, které mohou německým producentům poskytnout konkurenční výhodu a pomohou jim tak adaptovat se na liberální prostředí zemědělských trhů, které prosazuje WTO.

Klíčová slova:

Globalizace, konkurenceschopnost, diverzifikace, zemědělství, konkurenční výhoda.

Summary:

The globalization of the World economy and the liberalization of the world trade suits to global producers who can take advantage from economies of scale. The European agriculture which has been developing in the conditions of strong support in recent decades must react to this reality. The article is concerned with chosen aspects of German agriculture which offer competitive advantages to German farmers. The farmers can thus better adapt to the conditions of agrarian market liberalization promoted by the WTO.

Key words:

Globalization, competitiveness, diversification, agriculture, competitive advantage.

ÚVOD - CÍL

Pojem globalizace se stal jedním z nejpoužívanějších termínů ekonomických a společenskopolitických diskusí. Nadnárodní společnosti, které využívají úspor z rozsahu produkce (economies of scale), moderní a efektivní technologie, lokalizují produkci do oblastí s levnou pracovní silou, dosahují nízkých jednotkových nákladů, což v globálním trhu přináší významnou konkurenční výhodu. Tento trend je patrný i v zemědělství. Významní producenti agrárních komodit dnes nepocítují prakticky žádné geografické překážky a tlak WTO na liberalizaci agrárního obchodu jejich konkurenční postavení bude dále zvyhodňovat. Globalizace však s sebou přináší i řadu problémů. Zvyšující se efektivita výroby a intenzifikace vede k nižší potřebě živé práce. Na zasedání⁴⁸ Nadace M. Gorbáčova v San Franciscu v roce 1975 zaznělo, že ve 21. století dokáže 20 % práceschopného obyvatelstva planety vyrobit veškeré potřebné produkty a služby. Tento problém se nevyhýbá ani evropskému zemědělství. Východiskem do budoucna je vyrábět stávající množství s menším počtem pracovníků a posílit tak konkurenceschopnost, nebo zachování počtu pracovníků, kteří budou díky zvyšující se efektivitě vyrábět více. Je pochopitelné, že ve druhém případě vyrábět více nebude znamenat vyrábět více zemědělských produktů. Reforma Společné

⁴⁸ Setkání světových leaderů s tematickým zaměřením: „Na cestě k nové civilizaci“.

zemědělské politiky zaměřená na posilování druhého pilíře by měla tuto druhou alternativu podporovat. Názory na to, zda globalizační proces ve svém důsledku povede k útlumu aktivit ve venkovském prostoru, nebo naopak donutí zemědělce věnovat se takovým aktivitám, kde využijí svých konkurenčních výhod, se mezi odbornou veřejností značně liší. Jak obstat v podmínkách liberalizovaného trhu již delší dobu řeší i Německo.

METODY - VÝSLEDKY

Pro Německo má zemědělství velký význam, a to přesto, že jeho podíl na HDP (společně s lesnictvím a rybářstvím) činí 1,1% a zaměstnává (rovněž společně s lesnictvím a rybářstvím) 2,3 % obyvatelstva v produktivním věku. V roce 2004 tyto sektory vytvořily celkovou hodnotu 48,1 mld. eur, což bylo více než např. hodnota vytvořená německým textilním a oděvním průmyslem, nebo průmyslem papírenským. Pro mnoho dalších odvětví je zemědělství důležitým zákazníkem, spotřebovává řadu nejen produktů, ale i služeb.

V Německu bylo v roce 2004 celkem 372.400 zemědělských podniků s výměrou nad 2 ha. Z nich 29.600 podniků mělo větší výměru než 100 ha. Většina těchto velkých podniků se nachází v nových spolkových zemích. Podniky s výměrou nad 100 ha představují pouze 8 % celkového počtu podniků, obhospodařují ale 50 % zemědělské půdy. Naprostou většinu německých podniků (94,3 %) představují soukromě hospodařící zemědělci (rodinné farmy). Ostatní právní formy, jejichž počet tedy činí co do počtu necelých 6 %, ovšem obhospodařují 31 % zemědělské půdy a mají velký význam v nových spolkových zemích. Obdobně jako v České republice je i pro německé zemědělství charakteristická duální struktura, která je geograficky diferencovaná mezi staré a nové spolkové země. Zatímco například v Bavorsku činila v roce 2003 průměrná výměra zemědělského podniku 25 ha, ve spolkové zemi Meklenbursko – Přední Pomořany to bylo 268 ha. Ve starých a nových spolkových zemích je zřejmý odlišný trend vývoje struktury podniků. Zatímco ve starých spolkových zemích se mezi léty 1991 až 2003 snížil počet podniků z přibližně 526.000 na 359.000 a průměrná velikost podniku tak vzrostla z 22,1 ha na 31,7 ha, v nových spolkových zemích za stejné období vzrostl počet podniků z přibližně 15.000 na 28.000 a průměrná výměra se snížila z 346 ha na 199 ha. Pro srovnání: přibližně dvě třetiny zemědělské půdy se nacházejí ve starých spolkových zemích a jedna třetina v nových spolkových zemích.

Počet pracovníků v zemědělství vykazuje sestupnou tendenci. Pokud v roce 1991 bylo v německém zemědělství činných přibližně 1,88 mil. pracovníků (ve všech kategoriích), pak v roce 2004 to bylo 1,72 miliónů, což představuje pokles o 32 %. Rozdílný trend poklesu se projevil ve starých a nových spolkových zemích. Zatímco ve starých spolkových zemích se v letech 1991 až 2003 snížil počet pracovníků v zemědělství o přibližně 27 % (z 1,56 mil. na 1,14 mil.), v nových spolkových zemích představovala redukce za stejné období téměř 54 % (z 362 tis. na 167 tis.) .

Němečtí zemědělci hospodaří na přibližně 17 mil. ha zemědělské půdy, z nichž 70 % představuje orná půda. Na 58 % orné půdy se pěstují obiloviny. Nejvýznamnější plodinou německého zemědělství je pšenice, která se pěstuje na 3,2 mil. ha. Německo dosahuje v průměru vysokých výnosů (v roce 2004 to bylo u pšenice 8,17 t/ha). Nejintenzivnější produkce se nachází na severozápadě Německa v zemích Šlesvicko-Holštýnsko, Dolní Sasko nebo Severní Porýní – Vestfálsko. Stavy skotu se v Německu snižují. Za období mezi léty 1990 až 2005 se stavy skotu snížily o třetinu (z 19,5 mil. ks na přibližně 13. mil. ks). Téměř polovina stavů připadá na dvě spolkové země: Bavorsko (28 %) a Dolní Sasko (20 %). V produkci prasat se projevuje koncentrace. Zatímco dochází k mírnému růstu stavů prasat (v roce 2005 činily celkové stavy 26,8 mil. ks), snižuje se počet podniků zaměřených na toto

odvětví. Přibližně 30 % produkce připadá na Dolní Sasko, 26 % na Severní Porýní – Vestfálsko. Význam německého zemědělství v rámci EU 15 je zachycen v tabulce č. 1.

Tab. 1: Podíl Německa v rámci EU – 15 (v %, údaje za rok 2003)

Orná půda	Skot	prasata	Drůbež
13,5	17,5	22,4	10,4

Vlastní výpočty, zdroj SAEG, BMVEL

Pro německé zemědělství jsou ovšem typické i diversifikační aktivity. Na významu nabývá například venkovská turistika. Ubytovací služby nabízí přibližně 25.000 zemědělských podniků, z nich se téměř polovina nachází v Bavorsku. Zatímco původně byla venkovská turistika vyhledávána zejména kvůli příznivým cenám, hrají dnes prvořadou roli faktory jako je klidné prostředí, zdravé životní prostředí, poznávání venkovských tradic a další. Venkovská turistika se tudíž zaměřuje na kvalitativně vyšší služby než v minulosti.

Rostoucí ceny energií nabízejí německému zemědělství další aktivitu – obnovitelné zdroje energie. Německo dnes využívá 3,6 % celkové spotřeby energie z obnovitelných zdrojů, z toho 61 % připadá na obnovitelnou energii z biomasy. Energii z biomasy přisuzují různé studie velký potenciál. Jak uvádí Situační zpráva Německého svazu zemědělců, měly by se do roku 2030 pěstovat v Německu energetické plodiny na 4,4 mil. ha, které by tak pokryly 19 % spotřeby elektrické energie, 10 % spotřeby tepla a 12 % paliv pro osobní automobily.

Další alternativou je ekologické zemědělství, které zaznamenává stálý růst. V roce 2005 bylo v Německu ekologicky obhospodařováno 767.900 ha půdy, což představovalo 4,5 % celkové výměry zemědělské půdy. Nejvíce ekologických podniků se v roce 2005 nacházelo v Bádensku-Württembersku (4.842 z celkového počtu 16.600 podniků), nejvíce ekologicky obhospodařované půdy mělo ve stejném roce Bavorsko (přes 132 tis. ha). Ekologické hospodaření se však nekonzcentruje pouze do oblastí jižního Německa, největší podíl ekologicky obhospodařované půdy (téměř 10 %) má spolková země Braniborsko.

Německé zemědělství vytváří v nezanedbatelné míře i takové hodnoty, které se do národohospodářských statistik nezaznamenávají. Péči o kulturní krajinu přispívá výrazně k udržování standardu kvality života. Německá veřejnost tuto funkci zemědělců bere vážně. Podle údajů Situační zprávy Německého svazu zemědělců vidí pozitivní vliv zemědělců na kulturní krajinu tři čtvrtiny obyvatelstva a více než polovina považuje péči o ni přímo za úkol zemědělců.

DISKUSE

Opouštění produkčních podpor znamená i pro německé zemědělství nutnost adaptovat se na nové podmínky ovlivněné globálním vývojem. Díky rozdílným výrobním podmínkám a rozdílné struktuře německého zemědělství představuje tato adaptace různé alternativy. Proto ani v budoucnu není možné očekávat jednotný trend ve vývoji. Vzhledem k poklesu reálných příjmů ze zemědělské produkce hledají němečtí zemědělci možnosti kombinace příjmů, které se lokálně liší. Nelze předpokládat, že intenzivní podniky v severozápadním Německu mohou zabezpečovat své zdroje příjmů stejným způsobem, jako zemědělci v jižním Bavorsku. Úspěch může být založen tedy na správných regionálních a individuálních strategiích.

Obecně lze konstatovat, že většina aktivit kombinace příjmů je zaměřena na vyšší přidanou hodnotu, což může být předností nabízených výrobků a služeb před konkurencí, která profituje z nízkých cen a vysokého rozsahu produkce. Jak bylo zmíněno výše, takováto vyšší

přidaná hodnota se týká například agroturistiky, která často doplňuje ubytovací služby o další aktivity. Další možností zvýšení příjmů prvovýrobce je přímý prodej a finalizace produktů, která rovněž s venkovskou turistikou úzce souvisí. Stále totiž klesá podíl, který prvovýrobci obdrží z výdajů domácností na potraviny. Podle Situační zprávy Německého svazu zemědělců obdrželi zemědělství výrobci v roce 2004 z 1 eura vydaného na potraviny v průměru 24,5 centů. U masných výrobků to bylo například 28 centů, u pekárenských výrobků ale pouze 3,7 centu. Je zřejmé, že finalizace a realizace produktů, společně s tím, že tyto produkty jsou většinou vnímány jako kvalitativně hodnotnější, skýtá značný příjmový potenciál. Na vyšší přidanou hodnotu se orientuje filosofie vytváření regionálních produktů pod regionální ochrannou známkou. Tyto aktivity nejsou typické pouze pro Bavorsko, které má v tomto směru velkou tradici, ale úspěšně se prosazují i v nových spolkových zemích. Příkladem může být oblast Spreewaldu v Braniborsku, kde zavedení regionální známky nejen na produkty (okurky, uzeniny), ale i na služby, výrazně přispělo k ekonomickému oživení problémové oblasti. Obdobně lze orientaci na nabízenou kvalitu a tím i na vyšší přidanou hodnotu sledovat i u produktů ekologického zemědělství.

Určitou předností německého zemědělství je skutečnost, že v očích německé veřejnosti je zemědělská profese ceněna značně vysoko. Pozitivní image zemědělství je velmi důležitým prvkem, neboť poukazuje na ochotu potenciálních zákazníků akceptovat zemědělci nabízené produkty a služby. Vzhledem k rapidně rostoucím cenám energie by se velmi lukrativní aktivitou mohla stát orientace na obnovitelné zdroje energie.

ZÁVĚR

Pro evropské zemědělství, jehož podpora byla po dlouhá léta prvořadým cílem, nebude jistě lehké adaptovat se na postupující liberalizaci světového agrárního obchodu a rostoucí konkurenci. Výrobní náklady většiny evropských zemí mohou jen stěží konkurovat výrobním nákladům nejproduktivnějších světových oblastí. Perspektivy evropských zemědělců tedy budou spočívat v hledání těch konkurenčních výhod, kterými levné produkty světových trhů nedisponují. Jak ukazují zkušenosti z Německa, relativní pokles výdajů domácností na potraviny vede k tomu, že pro spotřebitele se stává důležitá nejenom cena, ale i kvalita a důvěryhodnost potravin. Orientace tímto směrem společně s vhodnými diversifikačními aktivitami může konkurenceschopnost pozitivně ovlivnit. Ekonomicky prosperující podniky tak pomáhají zvyšovat životní standard venkovských oblastí a mohou eliminovat negativní jevy plynoucí z globalizace. Společná zemědělská politika může poskytnout podmínky pro dosažení konkurenceschopnosti a prosperity. Do jaké míry se to skutečně podaří však bude záležet na samotných zemědělci.

Literatura:

Deutscher Bauernverband: Situationsbericht 2006, Andreas Hermes Akademie, Bonn 2005
Pascher, P. a kol.: Agrimente 2005, I.M.A., Bonn 2005
BMVEL: Agrarpolitischer Bericht der Bundesregierung 2005, BMVEL Berlin, 2005
Martin, H. P., Schuman, H.: Die Globalisierungsfälle, Rowohlt Verlag, Hamburg, 2006

Kontaktní adresa:

Ing. Karel Tomšík, Ph.D.
Katedra zemědělské ekonomiky
Provozně ekonomická fakulta
Česká zemědělská univerzita
Tel: 224 382 297
e-mail: tomsik@pef.czu.cz